

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

ΤΟΜΟΣ 39, ΤΕΥΧΟΣ 115, ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2022

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

ΟΡΓΑΝΟ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΠΡΟΕΔΡΟΙ ΤΗΣ ΕΦΕ

† ΚΩΝ/ΝΟΣ ΤΣΑΤΣΟΣ – ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ
† ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΑΝΕΛΟΠΟΥΛΟΣ – ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΣ
† ΙΩΑΝΝΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ – ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΣ
† ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ – ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΣ
† ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ – ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΣ
† ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ – ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΣ

ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ ΤΑΣΙΟΣ, ΕΘΝ.ΜΕΤΣ.ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ

ΤΟ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΦΕ

ΠΕΤΡΟΣ ΓΕΜΤΟΣ: ΠΡΟΕΔΡΟΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ: ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΠΡΩΤΟΠΑΠΑΔΑΚΗΣ: ΓΕΝΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΒΟΥΔΟΥΡΗΣ: ΤΑΜΙΑΣ
ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΜΑΡΑΓΓΙΑΝΟΥ – ΜΕΛΟΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΕΤΣΙΟΣ – ΜΕΛΟΣ
ΜΑΡΙΑ ΒΕΝΕΤΗ – ΜΕΛΟΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ

ΑΝΑΠΟΛΙΤΑΝΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΑΘΗΝΩΝ)
ΑΝΔΡΙΟΠΟΥΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ)
ΑΝΔΡΟΥΛΙΔΑΚΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΚΡΗΤΗΣ)
ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝ. ΙΩΑΝ/ΝΩΝ)
ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ ΓΕΩΡΓΙΑ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΙΩΑΝ/ΝΩΝ)
ΑΡΓΥΡΑΚΗ ΡΕΓΓΙΝΑ (ΚΑΘΗΓ. ΑΣΚ ΤΕΧΝΩΝ ΠΑΝΕΠ.ΘΕΣ/ΚΗΣ)
ΑΥΓΕΛΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ)
ΒΙΡΒΙΔΑΚΗΣ ΣΤΕΛΙΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝ. ΑΘΗΝΩΝ)
ΒΟΥΔΟΥΡΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΑΘΗΝΩΝ)
ΓΕΜΤΟΣ ΠΕΤΡΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΑΘΗΝΩΝ)
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΘΡΑΚΗΣ)
ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΣ ΝΕΝΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ)
ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ ΝΙΚΟΛΙΤΣΑ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΑΘΗΝΩΝ)
ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ ΧΡΗΣΤΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠ.)
ΓΛΥΚΟΦΥΔΗ ΑΘΑΝΑΣΙΑ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΑΘΗΝΩΝ)
ΔΕΛΗΒΟΓΙΑΤΖΗΣ ΣΩΚΡΑΤΗΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ)
ΔΕΛΗΓΙΩΡΓΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ)
ΔΕΛΛΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΠΑΤΡΩΝ)
ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝ. ΑΘΗΝΩΝ)
ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ ΜΙΧΑΗΛ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΑΘΗΝΩΝ)
ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΑΘΗΝΩΝ)
ΔΡΑΓΩΝΑ-ΜΟΝΑΧΟΥ ΜΥΡΤΩ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝ/ΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ)
ΔΡΟΣΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ)
ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ ΕΛΕΝΗ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΑΙΓΑΙΟΥ)
ΙΕΡΟΔΙΑΚΟΝΟΥ ΚΑΤΕΡΙΝΑ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝ/ΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ)
ΚΑΛΔΗΣ ΒΥΡΩΝ (ΚΑΘΗΓ. ΕΘΝ. ΜΕΤΣ. ΠΟΛ/ΧΝΕΙΟΥ)
ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΝΟΥ ΕΛΕΝΗ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ)
ΚΑΡΑΣΜΑΝΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΕΘΝ. ΜΕΤΣ. ΠΟΛ/ΧΝΕΙΟΥ)
ΚΑΡΑΦΥΛΛΗΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ)
ΚΑΛΦΑΣ ΒΑΣΙΛΗΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ)
ΚΟΥΤΟΥΓΚΟΣ ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗΣ (ΚΑΘΗΓ. ΕΘ. ΜΕΤΣ. ΠΟΛ/ΧΝΕΙΟΥ)
ΚΩΣΤΑΡΑΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΑΘΗΝΩΝ)
ΛΑΜΠΡΕΛΛΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠ.)
ΛΕΜΠΕΝΤΕΦ ΑΝΔΡΕΑΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΚΡΗΤΗΣ)

ΜΑΓΓΙΝΗ ΓΚΟΛΦΩ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ)
ΜΑΝΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ (ΚΑΘΗΓ. ΔΗΜΟΚΡ. ΠΑΝ. ΘΡΑΚΗΣ)
ΜΑΡΑΓΓΙΑΝΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΑΘΗΝΩΝ)
ΜΑΡΚΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ)
ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ)
ΜΑΡΚΟΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΠΑΤΡΩΝ)
ΜΠΙΤΣΑΚΗΣ ΕΥΤΥΧΙΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ)
ΜΠΕΓΖΟΣ ΜΑΡΙΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΑΘΗΝΩΝ)
ΜΠΟΥΓΑΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΑΘΗΝΩΝ)
ΝΟΥΤΣΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΙΩΑ/ΝΩΝ)
ΞΗΡΟΠΑΪΔΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ (ΑΣΚ ΤΕΧΝΩΝ- ΑΘΗΝΑ)
ΠΑΝΤΑΖΑΚΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΑΘΗΝΩΝ)
ΠΑΠΑΔΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠΙΣΤ. ΚΥΠΡΟΥ)
ΠΑΤΕΛΗ ΙΩΛΗ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΠΑΤΡΩΝ)
ΠΕΛΕΓΡΙΝΗΣ ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΑΘΗΝΩΝ)
ΠΕΝΤΖΟΠΟΥΛΟΥ ΤΕΡΕΖΑ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ)
ΠΕΤΣΙΟΣ ΚΩΣΤΑΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΙΩΑΝ/ΝΩΝ)
ΠΟΛΙΤΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΑΘΗΝΩΝ)
ΠΡΕΛΟΡΕΝΤΖΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΑΘΗΝΩΝ)
ΡΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΚΡΗΤΗΣ)
ΡΩΜΑΝΟΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΑΙΓΑΙΟΥ)
ΣΚΟΥΤΕΡΟΠΟΥΛΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝ. ΑΘΗΝΩΝ)
ΣΤΡΑΓΓΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠ.)
ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ ΑΡΗΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ)
ΣΦΕΝΔΟΝΗ ΔΗΜΗΤΡΑ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ)
ΤΑΤΛΑ ΕΛΕΝΗ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΔΥΤ. ΑΤΤΙΚΗΣ)
ΤΕΖΑΣ ΧΡΗΣΤΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ)
ΤΕΡΕΖΗΣ ΧΡΗΣΤΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΠΑΤΡΩΝ)
ΤΖΑΒΑΡΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΚΡΗΤΗΣ)
ΤΣΙΝΟΡΕΜΑ ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΚΡΗΤΗΣ)
ΦΑΡΑΚΛΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠ.)
ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΙΔΗΣ ΠΑΥΛΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝ. ΑΘΗΝΩΝ)
ΧΡΟΝΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΑΘΗΝΩΝ)
ΨΥΛΛΟΣ ΣΤΑΘΗΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΑΘΗΝΩΝ)
ΨΗΜΜΕΝΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΙΩΑΝ/ΝΩΝ)

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ: ΚΑΘΗΓ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΒΟΥΔΟΥΡΗΣ

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΚΑΙ ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΑΝΔΡΟΥΛΙΔΑΚΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
ΒΟΥΔΟΥΡΗ ΣΟΦΙΑ
ΒΟΥΔΟΥΡΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ
ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ ΣΩΤΗΡΙΟΣ
ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ ΚΛΕΙΤΟΣ
ΚΑΛΟΓΕΡΑΚΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ
ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΝΟΥ ΕΛΕΝΗ

ΜΑΓΓΙΝΗ ΓΚΟΛΦΩ
ΜΑΡΑΓΓΙΑΝΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ
ΜΙΝΕΒΑ ΣΙΛΒΙΑ
ΝΤΑΒΟΥ ΜΠΕΤΙΝΑ
ΠΕΤΣΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
ΠΛΕΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
ΤΕΡΕΖΗΣ ΧΡΗΣΤΟΣ
ΧΡΙΣΤΙΑΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ

Η δημοσίευση μελετών και άρθρων στην Ελληνική Φιλοσοφική Επιθεώρηση δεν υποδηλώνει την αποδοχή των γνώμών του συγγραφέα, ο οποίος εκ των πραγμάτων έχει την ευθύνη για τα όσα γράφει

GREEK PHILOSOPHICAL REVIEW
PUBLISHED BY THE GREEK PHILOSOPHICAL SOCIETY
5 SIMONIDOU STR., 174 56 ALIMOS - GREECE

The Greek Philosophical Review is the scientific journal of the Greek Philosophical Society. Since 1984 it is published regularly, three (3) times per year, being the oldest and the most prominent philosophical journal in Greece. It addresses itself to researchers and thinkers, whether they live in Greece or abroad. It embraces all philosophical movements and promotes works from philosophy, humanities and social sciences. Faithful to the principles of intellectual pluralism laid down in the Society's Constitution, its purpose is to unify the philosophical forces in Greece and abroad. Its aspiration is to provide a forum for these forces. For 40 years the Greek Philosophical Review has been the genuine expression of Greek philosophical thought.

Submissions

The Journal accepts scientific papers, short essays, research notes and projects, book reviews and miscellaneous other works. Papers (scientific publications) are subject to **double blind peer review**.

Guidance to the authors

Primary language of the Journal is Greek. The Journal also accepts important manuscripts in English and French language. All works will be originals. The authors are solely responsible for the linguistic form and the content of their work. All submissions should be sent via email.

Charges

Annual subscriptions for individuals in the EU is €40 EUR; outside the EU and organisations: €50 EUR. Works with DOI: €70 EUR; peer reviewed manuscripts with DOI: €150 EUR.

Intellectual property

Reviewed and published scientific papers and other works with DOI are published under Creative Commons (CC) licence. All other works are subject to © Copyright that belongs to the Greek Philosophical Review.

Research ethics

The Journal is taking all reasonable steps to identify and prevent the publication of papers where research misconduct has occurred.

Confidentiality

The Greek Philosophical Review recognises the importance of personal data, hence considers their protection and preservation to be of utmost importance, taking all necessary technical measures and observing the applicable legislation.

Publication details

Greek Philosophical Review, Triannual Scientific Journal.

Director:

Prof. Konstantinos Boudouris

Editorial and Publication Committee

Androulidakis Konstantinos

Boudouri Sophia

Christias Panagiotis

Davou Bettina

Dimitrakopoulos Konstantinos

Ioannides Kleitos

Kalogerakos Ioannis

Kalokairinou Eleni

Maggini Gkolfo

Maraggianou Evangelia

Mineva Silvia

Petsios Konstantinos

Pleios Georgios

Terezis Christos

Theocharides Soteris

Voudouris Ioannis

Correspondence:

Prof. Konstantinos Boudouris

Greek Philosophical Review

Simonidou 5, 17456 Alimos, Hellas

E: info@philosophia.org.gr

W: philosophia.org.gr

DOI: 10.57587/GPR

ISSN: 1105-8978

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΝΙΚΗ-ΧΑΡΑ ΜΠΑΝΑΚΟΥ – ΕΥΔΟΞΙΑ ΔΕΛΛΗ: ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ ΤΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ	3
ΙΩΑΝΝΗ Ν. ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΥ: ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΛΑΣΣΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ ΣΤΗ ΝΕΩΤΕΡΙΚΟΤΗΤΑ: ΜΙΑ ΡΙΖΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ «ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΟΣ»	6
ΣΩΤΗΡΗ ΘΕΟΧΑΡΙΔΗ ΚΑΙ ΙΩΑΝΝΗ ΒΟΥΔΟΥΡΗ Η ΥΠΑΡΞΗ ΣΤΟΝ ΕΓΚΛΕΙΣΜΟ: ΜΙΑ ΑΦΑΙΡΕΤΙΚΗ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΣΤΑ ΣΥΜΒΑΝΤΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ	19
ΝΙΚΟΥ ΜΑΚΡΗ: ΚΕΝΟ ΚΑΙ ΚΕΝΟΤΗΤΑ, ΠΛΗΡΩΜΑ ΚΑΙ ΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ	39
ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΜΕΛΙΔΩΝΗ: Η ΔΙΕΥΡΥΝΣΗ ΤΟΥ ΝΟΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ ΣΤΟΝ MERLEAU-PONTY ΚΑΙ ΣΤΟΝ LEVI-STRAUSS	49
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΠΑΡΜΠΟΥΤΗ: Η ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΟΥΣ ΓΙΑ ΤΗ ΣΧΕΣΗ ΓΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΑΡΕΤΗΣ ΚΑΙ Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ	59

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΛΟΓΙΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΣΤΟΧΑΣΜΟΣ: ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΓΕΩΡΓΟΒΑΣΙΛΗΣ

Νίκος Μακρής:

Δημοσθένη Γεωργοβασίλη, Ομολογία, Αναγνώσεις, Αμφισβητήσεις, Αναφορές, Ανέκδοτα φιλοσόφων και στοχαστών, Θεατρικός λόγος, Ομολογία, κ.α.

80

Πέτρος Φαραντάκης:

Θανάση Σακελλαριάδη, «Ψυχής πείρατα». *Στα μονοπάτια της συνείδησης*, Gutenberg, Αθήνα, 2020, σελ. 219

83

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Περιοδικό Επιστροφή,

International Journal of Professional Ethics in Philosophy and Education. Studies and Practices

92

Αθηναϊκά βραδινά

Φιλοσοφικών συζητήσεων και αναζητήσεων

93

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΣΤΗΝ ΕΦΕ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

94

ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΕΛΑΒΕ Η ΕΦΕ

96

ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΛΑΣΣΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ ΣΤΗ ΝΕΩΤΕΡΙΚΟΤΗΤΑ: ΜΙΑ ΡΙΖΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ «ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΟΣ»

ΙΩΑΝΝΗ Ν. ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΥ

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να καταδείξει, στη βάση μιας καταγραφής και κριτικής συζήτησης συγκεκριμένων χαρακτηριστικών βιβλιογραφικών δεδομένων, τη ριζική αλλαγή «παραδείγματος» που έχει συντελεστεί από την αρχαιοελληνική κλασική εποχή στη νεωτερική και τη σύγχρονη εποχή. Υποστηρίζεται συναφώς ότι η ριζική αυτή αλλαγή οφείλεται κατά βάση σε μια συνολικά λανθασμένη πρόσληψη και ερμηνεία των βασικών αρχών και εννοιών της αρχαιοελληνικής, κλασικής γνωσιολογίας, αρετολογίας και πολιτικής φιλοσοφίας. Κατ' αρχάς η συζήτηση επικεντρώνεται σε κάποια κοινά, καταστατικά στοιχεία της αρχαιοελληνικής κλασικής φιλοσοφίας όπως αυτά εντοπίζονται στο σωκρατικό λόγο και τα έργα του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη. Στη βάση συγκεκριμένων παραδειγμάτων του φιλοσοφικού λόγου της νεωτερικότητας αναδεικνύονται στη συνέχεια οι θετικιστικής, τεχνοκρατικής, ωφελμιστικής και πραγματιστικής κυρίως φύσεως εννοιολογικές αλλοιώσεις, παρερμηνείες έως και αντιγραφές αυτής της περιόδου, φωτίζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τη ριζική αλλαγή του πολιτιστικού και πολιτισμικού «παραδείγματος» που έχει συντελεστεί κατά τη μετάβαση από την αρχαιοελληνική περίοδο στην περίοδο της νεωτερικότητας και της σύγχρονης μετανεωτερικότητας, ιδιαίτερα μετά τη δεκαετία του 1980.

1. Εισαγωγή

Η κλασική αρχαιοελληνική φιλοσοφία, όπως συνεκτικά εκφράζεται, με τις όποιες διαφορές της στο σωκρατικό λόγο, τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη, θέτει ήδη από τις απαρχές της ιστορίας των ιδεών στο Δυτικοευρωπαϊκό χώρο, τα εννοιολογικά θεμέλια για ένα πολιτιστικό και πολιτισμικό «παράδειγμα». Ένα ουσιαστικό «παράδειγμα», που έντονα καρποφόρησε μέχρι τη βυζαντινή εποχή και την εποχή της Αναγέννησης, και που θα μπορούσε, κατάλληλα εννοιολογικά αναθεωρημένο και επικαιροποιημένο, να αποτελέσει τη θεμελιακή αφετηρία για την πλοήγηση του ανθρώπινου βίου και την επίτευξη της ατομικής ευδαιμονίας όσο και της ευδαιμονίας του κοινωνικού συνόλου κατά τη νεωτερική και

τη μετανεωτερική μας εποχή, ιδιαίτερα την εποχή μετά τη δεκαετία του 1980.

Καθώς ωστόσο με την αυγή των Νέων Χρόνων – και με κύριο μοχλό της πολιτιστικής και πολιτισμικής ανάπτυξης την επιστημονική επανάσταση του 17ου αιώνα – «τα σκήπτρα του πολιτισμού μεταφέρθηκαν οριστικά από τη Μεσόγειο, που τα είχε διατηρήσει χιλιάδες χρόνια, στις πιο βόρειες χώρες»,¹ παρατηρούνται διαχρονικά ορισμένες σημαντικές σημασιολογικές μεταβολές, παρερμηνείες, έως και αντιγραφές καταστατικών εννοιών και αρχών του αρχαιοελληνικού «παραδείγματος». Παρόμοιες εννοιολογικής φύσεως μεταπτώσεις επεδίωξα μάλιστα να φωτίσω σε μία προηγούμενη εργασία μου – στο ερευνητικό πλαίσιο μιας συγκριτικής φιλοσοφικής θεώρησης της τέχνης και της τεχνολογίας στην κλασική αρχαιότητα και στη σύγχρονη εποχή – εστιάζοντας μεταξύ άλλων «στην απώλεια της ουσιαστικής αξιακής τους υπόστασης ή και στην εργαλειοκά και ιδιαίτερα προβληματικά δομημένη υπόστασή τους, κατά την αγοραία όσο και τεχνοκρατικά εδραιωμένη και βιωμένη μετανεωτερική εποχή του σύγχρονου τεχνολογισμού».²

Υπό ένα ευρύτερο διερευνητικό πρίσμα, η παρούσα εργασία θα προσπαθήσει να καταδείξει τη ριζική αλλαγή «παραδείγματος» που έχει συντελεστεί με τη μετάβαση από την αρχαιοελληνική κλασική εποχή στη νεωτερική και τη σύγχρονη εποχή – με τα παγκοίως γνωστά κοινωνικοπολιτικά, οικονομικά και βιοηθικά, υπό την ευρύτερη σημασία του όρου, προβλήματα της. Υποστηρίζεται συναφώς ότι η αλλαγή αυτή οφείλεται κατά βάση σε μια συχνά λανθασμένη πρόσληψη και ερμηνεία των βασικών αρχών και εννοιών της αρχαιοελληνικής κλασικής φιλοσοφίας. Για την υποστήριξη αυτής της θέσης θα απαιτηθεί κατ' αρχάς η αναφορά σε βασικά στοιχεία της κλασικής γνωσιολογίας, της αρετολογίας και της πολιτικής φιλοσοφίας, όπως αυτά εντοπίζονται στα έργα του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη. Ας σημειωθεί πάντως παρενθετικά, πως ουδόλως αυτό σημαίνει ότι η σύζευξη γνωσιολογίας και ηθικού στοχασμού πάνω στον ανθρώπινο βίο απουσιάζει στην προσωκρατική διάνοηση, ή ακόμη περισσότερο ότι δεν υπάρχει επίσης – πέρα από κάποιους μεθοδολογικής φύσεως διαχωρισμούς – ουσιαστική αναφορά στη σύζευξη γνώσης, αρετής, αγαθού και ευδαιμονίας, κατά τους ελληνιστικούς χρόνους και την ύστερη αρχαιότητα.

¹ Butterfield, H., *Η καταγωγή της σύγχρονης επιστήμης (1300-1800)*. Μτφρ. Ιορδάνη Αρζόγλου, Αντώνη Χριστοδουλίδη, Γ΄ Έκδοση, Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., 1994, σ. 178.

² Μαρκόπουλου, Ι. Ν., «Φιλοσοφικές θεωρήσεις της τέχνης και της τεχνολογίας στην κλασική αρχαιότητα και στη σύγχρονη εποχή», στο *Ελληνική Φιλοσοφική Επιθεώρηση*, τόμος 38, τεύχος 113, σ. 134-148.

2. Καταστατικές έννοιες και αρχές της αρχαιοελληνικής κλασικής φιλοσοφίας

Οι έννοιες της γνώσης, της αρετής και της ηθικής θέασης του κόσμου έχουν διαχρονικά αποτελέσει – στις διάφορες ιστορικές περιόδους και ήδη από τις απαρχές του ευρωπαϊκού και Δυτικού ευρύτερα πολιτισμού – αντικείμενο φιλοσοφικής μελέτης, με τη συνύπαρξη της γνώσης, της αρετής και του αγαθού να θεωρείται βασική, οντολογικά συζευγμένη προϋπόθεση για την επίτευξη ενός ευδαίμονος βίου. Ειδικότερα για τον Σωκράτη των πλατωνικών διαλόγων, η αρετή (τόσο οι ηθικές αρετές όσο και οι άλλου είδους αρετές), ταυτίζεται με τη γνώση, η οποία και αποτελεί το θεμέλιο όλων των επιμέρους αρετών. Ιδιαίτερα στην περιοχή της ηθικής φιλοσοφίας, ηθική αρετή είναι η γνώση του Αγαθού. Η γνώση αυτή θα έπρεπε κατά τον Σωκράτη να είναι μια ακριβής γνώση που θα μπορούσε να αποκτηθεί με την επιστημονική μέθοδο και να οδηγήσει σε καθολικά αποδεκτές αλήθειες.

Σύμφωνα με τον ηθικό ορθολογισμό του Πλάτωνα γνώση (*επιστήμη*) και ηθική κάθε άλλο παρά ασύμβατες είναι επομένως μεταξύ τους, με τη γνώση, που είναι αρετή, να είναι η γνώση της ουσίας, που δεν μπορεί να αποκτηθεί εκτός της γόνιμης επικράτειας της μεταφυσικής.³ Υποστηρίζεται επομένως ότι με τη θέση αυτή είναι η πρώτη φορά στην ιστορία των ιδεών, στον αποκαλούμενο Δυτικο-ευρωπαϊκό πολιτισμό, που η ηθική συσχετίζεται με τη γνωσιοθεωρία, συνδέοντας σήμερα ακόμη πιο επιτακτικά και εξειδικευμένα την επιστήμη και τη τεχνολογία με την ηθική, καθώς και τη φιλοσοφία της επιστήμης και της τεχνολογίας με την ηθική της επιστήμης και της τεχνολογίας, προτάγματα που δυστυχώς ακόμη και σήμερα δεν είναι πλήρως αποδεκτά από το παγκοσμιοποιημένο κοινωνικοπολιτικό και οικονομικό σύστημα.

Αναφερόμενος λοιπόν στη γνώση ο Σωκράτης εννοεί κάτι πολύ πιο νοησιαρχικά, ουσιαστικό και απόλυτο, που δεν ταυτίζεται με την εμπειρική γνώση και μπορεί να αποκτηθεί με τη σωστή μέθοδο. Έτσι, απευθυνόμενος στον Γλαύκωνα υποστηρίζει ότι όσοι πρόκειται να αναλάβουν πολιτικά αξιώματα οφείλουν να στραφούν στη μελέτη της φύσης των αριθμών, όχι για πρακτικούς, επαγγελματικούς λόγους «*ἀλλ' ἔνεκα πολέμου τε καὶ αὐτῆς τῆς ψυχῆς ῥαστώνης μεταστροφῆς ἀπὸ γενέσεως ἐπ' ἀλήθειάν τε καὶ οὐσίαν*».⁴ Υπό αυτήν την έννοια η

³ Βλ., ενδεικτικά, W.Windelband - H.Heimssoeth, *Εγχειρίδιο ιστορίας της φιλοσοφίας*, Α' Τόμος. Μτφρ. Ν. Μ. Σκουτερόπουλου, Γ' Έκδοση, Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., 1991, σ. 124 -125.

⁴ Πλάτωνος, *Πολιτεία* (525b11-c6). Εισ. σημείωμα – μτφρ. – ερμ. σημειώματα Ν. Μ. Σκουτερόπουλου, Γ' Έκδοση, Αθήνα: ΠΟΛΙΣ, 2006.

μάθηση αυτή «πρὸς ἐκεῖνο τείνει, πρὸς τὸ ποιεῖν κατιδεῖν ῥᾶον τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ιδέαν»,⁵ καθώς η γνώση ανυψώνεται σε ένα υπέρτατο επίπεδο και ο άνθρωπος διαθέτει πλέον την ικανότητα να στρέψει κατά κύριο λόγο την προσοχή του στη φροντίδα της ψυχής του (τῆς ψυχῆς [...] ἐπιμελεῖσθαι),⁶ και λιγότερο στη φροντίδα του σώματος και την αναζήτηση εξωτερικών αγαθών και υλικών απολαύσεων, αποκτώντας έτσι και έναν ηθικό γνώμονα, μια κανονιστική αρχή για το βίο του, τις πράξεις και την ευδαιμονία του.

Προτάσσοντας εξἄλλου τις τέσσερις βασικές αρετές – τη σοφία (φρόνηση), την ανδρεία, τη σωφροσύνη και τη δικαιοσύνη – ο Αθηναίος φιλόσοφος προτείνει ένα μέσο δρόμο, που καταδικάζει την απληστία των αισθήσεων, την πλεονεξία και τις επιφανειακές ηδονές⁷ και αναζητεί, με την επιμέλεια της ψυχής, τη γνώση της ανώτατης ιδέας του Αγαθοῦ και την επίτευξη της ανθρώπινης ευδαιμονίας. Στην προσπάθεια αυτή ο σωστός πολιτικός, η ιδανική πολιτεία, θα πρέπει να διαπαιδαγωγήσει ανθρωπιστικά τους πολίτες ώστε να αποκτήσουν εκείνες τις αρετές που θα τους οδηγήσουν σε έναν πραγματικά δίκαιο και ευτυχισμένο βίο.⁸ Μία προτροπή που απασχολεί επίσης τη σύγχρονη πολιτική φιλοσοφία⁹ και αποτελεί, με τον τρόπο που αντιμετωπίζεται, ακόμη μια ουσιαστική διαφορά μεταξύ της αρχαιοελληνικής σκέψης και της σύγχρονης μας εποχής. Πράγματι καταστατική είναι η θέση του Πλάτωνα για την πρωταρχική σημασία της παιδείας στη δημιουργία ευτυχισμένων πολιτών, πολύ δε περισσότερο για

⁵ Αυτόθι (526d9-e).

⁶ Πλάτωνος, *Απολογία Σωκράτους* (29e). Μτφρ. Ηλέκτρα Ανδρεάδη, Αθήνα: Κάκτος 1991. Ακόμη, αυτόθι: «ἐπιμελεῖσθαι [...] ἑαυτοῦ» (36c 5-6). Πβ., επίσης, W.K. C. Guthrie, *Ο Σωκράτης*. Μτφρ. Τάσου Νικολαΐδη, Β΄ Έκδοση, Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., 1991, σ. 203-205.

⁷ Βλ. Πλάτωνος, *Πολιτεία* (586a-b4). Ό.π.

⁸ Βλ. ενδεικτικά A.E. Taylor, *Πλάτων, Ο άνθρωπος και το έργο του*. Μτφρ. Ιορδάνη Αρζόγλου, Β΄ Έκδοση, Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., 1992, σ. 462-465.

⁹ Ο νεο-Αριστοτελιστής Sandel, αναφερόμενος σε ένα, όπως το χαρακτηρίζει, μεγάλο ερώτημα της πολιτικής φιλοσοφίας, διερωτάται κατά πόσον οφείλει «μια δίκαιη κοινωνία να προάγει την αρετή των πολιτών της;», σημειώνοντας συγχρόνως ότι «αυτό το ερώτημα διακρίνει την αρχαία πολιτική σκέψη από τη νεότερη». Συγκρίνοντας την τελολογική πολιτική φιλοσοφία του Σταγίρητη με τη νεότερη πολιτική φιλοσοφία, από τον Kant έως τον Rawls, σημειώνει την ουσιαστική διαφορά μεταξύ της αριστοτελικής πολιτικής θεωρίας, που εδράζεται στην έννοια της αρετής, με στοχοθεσία έναν ευδαίμονα βίο, και της νεότερης πολιτικής θεωρίας που στηρίζεται στην έννοια της ελευθερίας του ατόμου και τη δική του αντίληψη για την καλή ζωή. Πβ. Michael J. Sandel, *Δικαιοσύνη. Τι είναι το σωστό*; Μτφρ. Αλέξανδρου Κιουπκολή, Β΄ Έκδοση, Αθήνα: ΠΟΛΙΣ, 2011, σ. 19-21.

την επίτευξη ενός ευδαιμόνου βίου που θα αφορά στην πόλιν ὄλην.¹⁰

Αλλά και στο αριστοτελικό έργο, η παιδεία – την οποία η πολιτεία θα πρέπει να παρέχει ιδιαίτερα στους νέους – είναι πρωταρχικής σημασίας για την άσκηση της αρετής, η οποία είναι το μέσο για την επίτευξη του τελικού αγαθού της ανθρώπινης ευδαιμονίας, που είναι ο τελικός σκοπός των πράξεών μας.¹¹ Κατά τον Αριστοτέλη επομένως η ευδαιμονία του ατόμου, θεμελιωμένη στην ηθική αρετή και τη φρόνηση, είναι, όπως άλλωστε και κατά τον Πλάτωνα, επίσης άρρηκτα συνυφασμένη με την ευδαιμονία της πολιτείας, του κοινωνικού δηλαδή συνόλου, ως τελική στοχοθεσία μιας πολιτικής που επίσης κτίζεται με τα υλικά της αρετής και της πρακτικής σοφίας. Δεν είναι επομένως διόλου περίεργη η στενή σχέση των *Ηθικών Νικομαχείων* με την πολιτική σκέψη του Μακεδόνα φιλοσόφου. Πράγματι ήδη στην αρχή της συγκεκριμένης πραγματείας του ο Αριστοτέλης αναφέρεται στη σύζευξη αυτή, όπως και στη διάκριση της ατομικής ευδαιμονίας και του προσωπικού αγαθού από την ευδαιμονία και το αγαθό της σύνολης πόλης («τελειότερον τὸ τῆς πόλεως φαίνεται»).¹² Έτσι χαρακτηριστικές είναι οι αναφορές στα *Πολιτικά* του στην *τελείαν ἀρετήν* του χρηστού πολίτη και τη φρόνηση των αρχόντων, των πολιτικών και της πόλης σε ένα δημοκρατικό πολίτευμα, αλλά και στη σημασία της σωστής εκπαίδευσης των νέων και της αγωγής του πολίτη ως προϋποθέσεις της αρετής και της φρόνησης.¹³

Για δε την κατ' Αριστοτέλη ευδαιμονία και το σκοπό της ζωής, Κ. Βουδούρης υποστηρίζει ότι: «Κατά το θεωρητικό βίο ο άνθρωπος θεάται τις σταθερές εκείνες καταστάσεις των όντων και ως εκ τούτου αγάλλεται και χαίρεται και συνεπώς είναι ευδαιμόμων. Το θεωρεῖν γίνεται μόνον εξ αγάπης προς το θεωρεῖν και ουχί ένεκα άλλου τινός. Είναι ως εκ τούτου άυταρκες και έσχατο τέλος του βίου. Είναι φανερό πως μια τέτοια αντίληψη περί του σκοπού και του τέλους

¹⁰ Βλ., ενδεικτικά (για την παιδεία που πρέπει να παρέχεται στους φύλακες, τους νέους, τις γυναίκες και τους πολίτες γενικότερα), Πλάτωνος, *Πολιτεία* (376c 7 - 383c , 411e 6, 420b 2 - 421b 6 & 451c - 457c). Ο. π.

¹¹ Βλ. Αριστοτέλους, *Ηθικά Νικομάχεια* (1097b-1099b 33). Εισ. – μτφρ. – σχολ. Φιλολογικής ομάδας Κάκτου, επιμ. Β. Μανδηλαρά., εποπ. Η. Π. Νικολούδη, Αθήνα: Κάκτος, 1993. Ο Σταγυρίτης δηλώνει ρητά – γεγονός που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί και ως απάντηση σε όσους τον κατηγορούν για ελιτισμό – ότι η παιδεία θα πρέπει να είναι ίδια για όλους, και μάλιστα δημόσια («τὴν παιδείαν μίαν και τὴν αὐτὴν ἀναγκαῖον εἶναι πάντων, καὶ ταύτης τὴν ἐπιμέλειαν εἶναι κοινήν και μὴ κατ' ἴδιαν [...]») (βιβλίο Θ, 1337a 23-24).

¹² Αὐτόθι (1094a26 - 1094b16).

¹³ Βλ. Αριστοτέλους, *Πολιτικά*, βιβλία Γ, Ε και Θ. Εισ. – μτφρ. – σχολ. Φιλολογικής ομάδας Κάκτου, Αθήνα: Κάκτος, 1993.

του βίου είναι κατ' εξοχήν τελλολογική, ουσιοκρατική και λογοκρατική».¹⁴

Είναι συγχρόνως σημαντικό να σημειωθεί στη θέση αυτή ότι αυτές οι βασικές θεωρήσεις και αρχές της κλασσικής φιλοσοφίας συνέχισαν γονιμοποιητικά να αρδεύουν και ιδεολογικά να επηρεάζουν τη σκέψη και τον πολιτισμικό βίο των αιώνων που ακολούθησαν, τόσο κατά την ελληνοιστική περίοδο, ιδιαίτερα με το στωικισμό, όσο και κατά την εμφάνιση και ενδυνάμωση του χριστιανισμού και τη βυζαντινή επίσης εποχή. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο νεοκαντιανός Windelband:¹⁵ «Και ο χριστιανισμός, καθώς υπερασπιζόταν τον εαυτό του απέναντι στην παλαιά φιλοσοφία, χρησιμοποίησε τον εννοιολογικό οπλισμό της για να χτίσει το σύστημα των δογμάτων του [...] Και το μεγάλο ιστορικό βήμα που συντελέστηκε με αυτό ήταν ότι ο ελληνοισμός ακόμη και κατά τη μακρά πάλη του με το θάνατο δημιούργησε τα εννοιολογικά μέσα με τα οποία διαμορφώθηκε σε δόγμα η νέα θρησκεία». Πράγματι τόσο ο Αριστοτέλης όσο και μάλιστα πολύ πιο καθοριστικά, ο πλατωνισμός, ο στωικισμός, ο νεοπυθαγορισμός και ο νεοπλατωνισμός, κυρίως από τον 1ο π. Χ. μέχρι τον 3ο μ. Χ. αιώνα, συνέβαλαν – με τις καταστατικές τους οντολογικές, γνωσιολογικές, αρετολογικές και αισθητικές αρχές – στον εξελληνισμό και τη θεολογική ολοκλήρωση και οικουμενική διάχυση του χριστιανισμού. Αλλά και πολύ αργότερα η ολοκληρωμένη γνώση του αριστοτελικού έργου και «η αποδοχή του αριστοτελισμού, που ολοκληρώθηκε γύρω στο 1200 μ. Χ.», μαζί με την ισχυρή αναβίωση του πλατωνισμού και το ρεύμα του ουμανισμού στη Δύση κατά την εποχή της Αναγέννησης – κυρίως με τους πλατωνικούς Μέντικο, Πλήθωνα Γεμιστό και Βησσαρίωνα, στη Φλωρεντία, και τους αριστοτελικούς Τραπεζούντιο και Γαζί, στην Πάδοβα – άμεσα παραπέμπουν στις ίδιες βασικές έννοιες και αρχές της βυζαντινής επίσης φιλοσοφίας, που τα μέγιστα συνέβαλε, μετά την πτώση της Κωνσταντινούπολης, στην καθοριστική διαμόρφωση της φιλοσοφίας αυτής της εποχής.¹⁶ Ιδιαίτερα όσον αφορά στη διάσωση της κλασσικής παιδείας στη βυζαντινή εκπαίδευση, ακόμη και μέχρι τα τέλη της βυζαντινής εποχής – και παρ' όλη την επικυριαρχία της χριστιανικής εκκλησίας και φιλοσοφίας – σημαντική ήταν η συμβολή των Πατέρων της εκκλησίας, και πρωτίστως του Αγίου Βασιλείου.¹⁷

¹⁴ Πβ. Κ. Βουδούρη, «Περί της ευδαιμονίας και του σκοπού της ζωής κατ' Αριστοτέλη», στο Κωνσταντίνου Βουδούρη (ed.) *Η ηθική φιλοσοφία των Ελλήνων*. Αθήνα, 1996, σ. 62.

¹⁵ Πβ. W.Windelband - H.Heimssoeth, ό.π., σ. 247, 250.

¹⁶ Βλ., ενδεικτικά, W.Windelband - H.Heimssoeth, *Εγχειρίδιο ιστορίας της φιλοσοφίας*, Β' Τόμος. Μτφρ. Ν. Μ. Σκουτερόπουλου, Γ' Έκδοση, Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., 1995, σ. 11-132, και ιδιαίτερα τις σ. 115-128.

¹⁷ Πβ. Ν. G. Wilson, *Από το Βυζάντιο στην Αναγέννηση*. Μτφρ. Φωτεινής Πρεβεδούρου-Γεωργί-

3. Σύγχρονη εποχή και η ριζική αλλαγή «παραδείγματος»

Το κυρίαρχο σήμερα δυτικό κοινωνικοπολιτικό και οικονομικό μοντέλο είναι αυτό του *laisse-faire* οικονομικού καπιταλισμού, ενός κοινωνικοπολιτικού και οικονομικού συστήματος που στηρίζεται στην ελευθερία των αγορών και ασκείται στη βάση ενός πλήρους διαχωρισμού της πολιτικής από την ηθική σκέψη, και κατ' επέκταση και της οικονομίας από την ηθική. Σε πρακτικό επίπεδο, το σύστημα αυτό απαιτεί συνακόλουθα την ελάχιστη δυνατή ρυθμιστική παρέμβαση του κράτους, ενώ ιδεολογικά στηρίζεται στη φιλοσοφία του ηθικού εγωισμού, στην οποία θα αναφερθούμε στη συνέχεια. Προτάσσει συγχρόνως – σε αντίθεση με την αρχαιοελληνική κλασική αρετολογία – ένα συχνά πλήρως αντεστραμμένο κοινωνικοπολιτικό, οικονομικό και αξιακό πλαίσιο, στο οποίο αναδεικνύονται πλέον, ως σημαντικές ηθικές και κοινωνικοπολιτικές αρετές, ο θετικισμός και η τεχνοκρατία, ο ατομικισμός¹⁸ και ο εγωισμός, ο ωφελμισμός και ο σχετικιστικός πραγματισμός, η ανθρωπίνη αναισθησία και απανθρωπιά, η απληστία και η τάση για ανταγωνισμό και επιθετικότητα.

Από όσα ωστόσο παραθέσαμε για την κλασική γνωσιοθεωρία και αρετολογία – και δίχως ασφαλώς να αρνούμαστε την ύπαρξη ασαφειών, αντιφάσεων και αμφισημιών ή ακόμη και επιμέρους προβληματικών θέσεων, αλλά και δίχως συγχρόνως να «πετάμε το μωρό μαζί με τα απόνερα» – αβίαστα προκύπτει ότι, ενδεικτικά η φιλοσοφία του Πλάτωνα, όπως άλλωστε και η αριστοτελική, πρόρω απέχει, όσο καμία άλλη φιλοσοφική σκέψη ανά τους αιώνες, από τον άκρατο υλισμό, το θετικισμό, την τεχνοκρατία, τον ωφελμισμό, τον πραγματισμό, και τη σύγχρονη επομένως κοσμοθεώρηση με τα δυσεπίλυτα προβλήματα που αυτή έχει συσσωρεύσει στον πλανήτη. Μπορεί βέβαια, πέραν της ταύτισης της αρετής με τη γνώση, ο Σωκράτης να συνήθιζε να ταυτίζει το Αγαθό με το ωφέλιμο – γεγονός που σε μία *prima facie* ανάγνωση θα μπορούσε να παρερμηνευτεί, εκλαμβάνοντας τη φιλοσοφία του ως καθαρά ωφελμιστική – ωστόσο όπως έχει ήδη καταδειχθεί, η ταύτισή του αυτή, εντάσσεται εντός της μεταφυσικής επικράτει-

νης, Αθήνα: Νέα Σύνορα-Λιβάνη, σ. 37-38.

¹⁸ Υποστηρίζεται εδώ ότι οι έννοιες της ατομικότητας και του ατομικισμού – με τον τρόπο που εννοιολογούνται και βιώνονται στη σύγχρονη εποχή – διαφέρουν ουσιαστικά, κατά τη γνώμη μου, από τη νοηματοδότηση υπό την οποία τις αντιλαμβάνεται, για παράδειγμα, ο Νεχαμάς ως καταστατικές έννοιες για τη «θεμελίωση ενός αυθεντικού και ανεπανάληπτου βίου», και που επίσης τις συσχετίζει με την ιδιαιτερότητα του ατομικού τρόπου ζωής του πλατωνικού Σωκράτη. Πβ. Α. Νεχαμά, *Η τέχνη του βίου: Στοχασμοί από τον Πλάτωνα στον Φουκώ*. Μτφρ. Βαρθάρας Σπυροπούλου, επιμ. Στέλιου Βιρβιδάκη, Αθήνα: Νεφέλη, 2001, ενδεικτικά τις σ. 13, 16 και 18.

ας σε ένα καθαρά ουσιοκρατικό πλαίσιο ύψιστης διανοητικής σύλληψης. Είναι επομένως σημαντικό να υπογραμμιστεί ότι ο σωκρατικός-πλατωνικός «ωφελιμισμός» ενέχει μια άκρως ουσιοκρατική θεμελίωση και διαφέρει ριζικά ως εκ τούτου από τις υπολογιστικές και άκρως επιφανειακές και συχνά κοντόφθαλμες αντίστοιχες ωφελιμιστικές και πραγματιστικές θεωρήσεις της νεότερης και της σύγχρονης εποχής.

Υπό το πρίσμα αυτό διόλου επομένως δεν πρέπει να μας εκπλήσσει η αντίθεση του νεοεγελιανού Taylor σε μια ηδονιστική θεώρηση του *Πρωταγόρα*.¹⁹ Άλλωστε, και η αναφορά του Σωκράτη, στο ίδιο πλατωνικό έργο, στην *μετροητικήν τέχνην* και στη γνώση που αυτή συνεπάγεται, ως απαραίτητες προϋποθέσεις για την αξιολόγηση μιας πράξης και την κατάκτηση της αρετής και της ευδαιμονίας, καμία ουσιαστική ταύτιση δεν έχει με το υπολογιστικό μέρος, όπως αυτό εκλαμβάνεται κυρίως από τους Hutcheson και Bentham στο πλαίσιο της κανονιστικής θεωρίας του Κλασσικού Ωφελιμισμού. Ο αγγλοσαξωνικός πράγματι εμπειρισμός, που αρδεύει γνωσιολογικά και αξιακά το ωφελιμιστικό, το θετικιστικό και το αναλυτικό πνεύμα του 18ου, του 19ου και του 20ού αντίστοιχα αιώνα, είναι δυστυχώς εγκλωβισμένος στα εγγενή αντι-μεταφυσικά και αντι-ουσιοκρατικά προτάγματα της κοσμοθεώρησής του.

Όπως συναφώς υπογραμμίζει ο Βουδούρης, κατά τη σύγκριση που επιχειρεί μεταξύ της αγγλοσαξωνικής ηθικής σκέψης και της αρχαιοελληνικής κλασσικής αρετολογίας: «*Η μεταπολεμική, αγγλοσαξωνική κυρίως εμπνεύσεως ηθική φιλοσοφία, επηρεαζόμενη από το πνεύμα του θετικισμού και από την επικράτηση μιας ασυτηράς μορφής λογικής ανάλυσης της γλώσσας, εστράφη όχι τόσο προς την εξέταση των ηθικών προβλημάτων καθ' εαυτά, αλλά προς μια διερεύνηση της γλώσσας διά της οποίας τα προβλήματα αυτά εκφράζονται*», καταλήγοντας στη συνέχεια «*να είναι περισσότερο μια φιλοσοφία που εξετάζει τη γλώσσα της ηθικής παρά μια φιλοσοφία της ηθικής ζωής*».²⁰ Όσον αφορά δε στον κατά Πλάτωνα ενάρετο βίο και στην πλατωνική ουσιαστική σύζευξη Αγαθού και ψυ-

¹⁹ Όσον αφορά στην ανακάλυψη ότι ο πλατωνικός *Πρωταγόρας* μας διδάσκει δήθεν τον ηδονισμό του Bentham, ο Taylor αντιτείνει, ότι «*η παρανόηση αυτή καθιστά τελείως αδύνατη τη σωστή κατανόηση του σκοπού του έργου. Θα δούμε ότι ο διάλογος δεν διδάσκει με κανένα τρόπο τον ηδονισμό αλλά κάτι ολότελα διαφορετικό, δηλαδή τη σωκρατική θέση ότι "όλες οι αρετές είναι ένα: γνώση". Επίσης [...] φιλοσοφικός στόχος του διαλόγου είναι απλώς να δειχτεί καθαρά ότι η ανωτέρω θέση αποτελεί το θεμέλιο ολόκληρης της σωκρατικής κριτικής του ανθρωπίνου βίου*». Πβ. Taylor, A.E., *Πλάτων*. Ό. π., σ. 280.

²⁰ Βουδούρη, Κ., «*Η ελληνική αρετολογία*», στο Κωνσταντίνου Βουδούρη (ed.) *Η ηθική φιλοσοφία των Ελλήνων*. Ό.π., σ. 14.

χής, σημειώνει επίσης συναφώς ότι ο Αθηναίος φιλόσοφος «συνάπτει το αίτημα για τον ενάρετο βίο καθώς και το λόγο περί των αρετών με τη μεταφυσική ρίζα της ζωής και με τη μορφή της κοινωνικής οργάνωσης, που στην ουσία της δηλώνεται με την ποιότητα της παιδείας που υπάρχει και επικρατεί μέσα στην πολιτεία εντός της οποίας ξη και αναπτύσσεται ο άνθρωπος».²¹ Και η θέση αυτή – όπως άλλωστε και η τελολογική αντίληψη του Αριστοτέλη για τον ανθρώπινο βίο, που ήδη συζητήθηκε – διαφέρει πλήρως από τη σύγχρονη αντι-μεταφυσική, θετικιστική και τεχνοκρατική, ωφελμιστική, ατομικιστική και πραγματιστική θεώρηση της ανθρώπινης ζωής, της πολιτικής και της σύγχρονης κοσμοθεώρησης γενικότερα.

Είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον να επισημανθεί στη θέση αυτή ότι θιασώτης και σημαντική υπέρμαχος του ηθικού εγωισμού, που κατά την κοσμοθεώρησή της θα πρέπει να αρδεύει κοινωνικοπολιτικά και ιδεολογικά τον ελευθεριακό καπιταλισμό (libertarianism) των ελεύθερων αγορών, είναι η μυθιστοριογράφος και φιλόσοφος Ayn Rand (1905-1982), που έχει σημαντικότερα συμβάλει με το έργο της στην εδραίωση του αμερικανικού και στη συνέχεια του παγκόσμιου *laissez-faire* καπιταλισμού. Είναι λοιπόν ιδιαίτερα ενδιαφέρον όσο και περίεργο, από φιλοσοφική άποψη – γνωσιολογική και αρετολογική – να σημειωθεί εδώ ότι η ίδια η Rand υποστήριξε ότι οι ρίζες της φιλοσοφίας της, ως μία μορφή αριστοτελισμού, βρίσκονται πρωτίστως στον Αριστοτέλη με στοιχεία επίσης από τους Πλάτωνα και Νίτσε.²² Ωστόσο θα πρέπει εμφατικά εδώ να σημειωθεί ότι στη φιλοσοφία της Rand – σε αντίθεση με την αρχαιοελληνική κλασική αρετολογία και πολιτική φιλοσοφία – το ατομικό συμφέρον και η ατομική ευτυχία προτάσσονται, όπως άλλωστε επιτάσσει ο ηθικός εγωισμός, του κοινωνικού συμφέροντος και της ευδαιμονίας του κοινωνικού συνόλου και ότι βέβαια η ίδια η Rand, φανατική πολέμια του αλτρουισμού, θεωρούσε την οποιαδήποτε φιλανθρωπία ή κοινωνική ανακούφιση των ασθενέστερων κοινωνικών στρωμάτων ως κοινωνικά επιζήμια και απορριπτέα.

Πώς θα μπορούσε άραγε να αιτιολογηθεί η ριζική αυτή αλλαγή, η πλήρης αντιστροφή του αρχαιοελληνικού πολιτισμικού «παραδείγματος», η πλήρης εννοιολογική του παρερμηνεία από την Rand, και όχι μόνο, και η μετάπτωσή του, στη νεωτερική και μετανεωτερική εποχή μας σε μία σύζευξη της αρετής και της ευτυχίας που εδράζεται πλήρως στον ηθικό εγωισμό και στην καλύτερη περίπτωση στον θετικιστικά προσανατολισμένο, υπολογιστικό εμπειρικό ωφελμι-

²¹ Αυτόθι, σ. 18-19.

²² Βλ., ενδεικτικά, Φίλιππου Δραγούμη, *Η ηθική πίσω από την κρίση*, Αθήνα: Άγρα, 2013, σ. 96.

σμό και τον σχετικιστικό πραγματισμό; Αλλά δεν είναι μόνο η παρερμηνεία και η εννοιολογική αλλοίωση των καταστατικών αρχαιοελληνικών εννοιών και αρχών της κλασσικής πρωτίστως περιόδου. Είναι και μια διαφαινόμενη, και σχετιζόμενη με τη σωκρατική μετρητική τέχνη μεθοδολογική συνάφεια – εκφρασμένη μάλιστα με έναν παρόμοιο λόγο.

Σε ένα χαρακτηριστικό λοιπόν απόσπασμα από τον *Πρωταγόρα* του Πλάτωνα, ο Σωκράτης παρουσιάζεται να λέει τα εξής αναφορικά με τη συνεκτίμηση των ευχάριστων και των δυσάρεστων συνεπειών μιας πράξης: «ἀλλ' ὥσπερ ἀγαθὸς ἰστάναι ἄνθρωπος, συνθεὶς τὰ ἡδέα καὶ συνθεὶς τὰ λυπηρὰ [...] καὶ στήσας ἐν τῷ ζυγῷ, εἶπέ ποτέρα πλείω ἐστίν [...]· ἐὰν δὲ ἡδέα πρὸς λυπηρὰ [ἰστίης], ἐὰν μὲν τὰ ἀνιαρὰ ὑπερβάλληται ὑπὸ τῶν ἡδέων[...] ταύτην τὴν πρᾶξιν πρακτέον ἐν ἧ ἂν ταῦτ' ἐνῆ· ἐὰν δὲ τὰ ἡδέα ὑπὸ τῶν ἀνιαρῶν, οὐ πρακτέα».²³ Εξετάζοντας προηγουμένως και άλλες παραμέτρους σύγκρισης των ευχάριστων και των δυσάρεστων συνεπειών μιας πράξης, πέρα από την αριθμητική παράμετρο, ο Σωκράτης αναφέρεται επίσης στην ένταση και στην πρόσκαιρη ή μελλοντική τους διάσταση.

Συγκριτικά παρατίθεται ο υπολογιστικός ωφελμισμός όπως αντιστοίχως προτείνεται από τον Bentham για τη μέτρηση της ηδονής: «Πρόσθεσε όλες τις αξίες όλων των ηδονών, στη μια πλευρά, και εκείνες όλων των πόνων στην άλλη. Αν η ζυγαριά γέρνει προς τη μεριά της ηδονής, θα φανερώσει την καλή προοπτική της πράξης συνολικά [...] αν γέρνει στην πλευρά του πόνου, φανερώνεται η κακή προοπτική της πράξης συνολικά [...]». Το ζήτημα μάλιστα μιας διαφαινόμενης ύπαρξης αντιγραφής γίνεται ακόμη πιο ενδιαφέρον αν αναλογιστούμε ότι στις επιπλέον παραμέτρους που αναφέρει ο Bentham, από ένα σύνολο επτά για τη μέτρηση της ηδονής, η ένταση και η χρονική εγγύτητα ή απόσταση,²⁴ είναι επίσης παράμετροι που δηλώνει και ο Σωκράτης.

Σε αντίθεση επίσης με τη νεότερη και τη σύγχρονη γνωσιολογία, που είναι πρωτίστως θετικιστικά, τεχνοκρατικά, ωφελμιστικά και πραγματιστικά εδραιωμένη και προσανατολισμένη, η πλατωνική θεωρία της γνώσης – όπως και η ύψιστη γνώση, που αριστοτελικώ τω τρόπω συναρτάται με το θεωρητικό βίο – έχει ένα ισχυρό μεταφυσικό υπόβαθρο. Ο Πλάτων λοιπόν στην *Πολιτεία* του παρουσιάζει τον Σωκράτη να διαχωρίζει οντολογικά τη γνώση (*ἐπιστήμη*), που αφορά στο ὄν, από την *ἄγνοια* και τη *δόξα*, που αφορούν στο μὴ ὄν και σε κάτι

²³ Βλ. Πλάτωνος, *Πρωταγόρας* (356b – c). Εισ. – μτφρ. – σχόλ. Ορέστη Πεردικίδη, επιμ. Β. Μανδηλαρά, Αθήνα: Κάκτος, 1993.

²⁴ Βλ., ενδεικτικά, Julia Driver, *Ηθική φιλοσοφία. Οι βασικές της αρχές*. Μτφρ. – σχόλ. & επιστ. επιμέλεια Ι. Ν. Μαρκόπουλου, Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 2010, σ. 82.

ενδιάμεσο, αφού, όπως υποστηρίζεται η γνώμη είναι σαφέστερη από την άγνοια αλλά λιγότερο σαφής από τη γνώση. Στο πλαίσιο αυτό εμφανίζεται ο Σωκράτης να θέτει στον Γλαύκωνα το ερώτημα, αν πιστεύει ότι η γνώση είναι κάποια δύναμη ή τη θεωρεί κάτι άλλο, και ο Γλαύκων του απαντά ότι τη θεωρεί δύναμη και μάλιστα «*πασῶν γε δυνάμεων ἔρρωμενεστάτην*».²⁵ Με τη δήλωση αυτή, που κατά βάση είναι δηλωτική της αρχής «η γνώση είναι δύναμη», έρχονται στο φως δύο ιδιαίτερης σημασίας γνωσιολογικά στοιχεία. Το πρώτο αφορά την οντολογική διάσταση της πλατωνικής έννοιας της δύναμης, που διαφέρει επομένως ριζικά από τη νεωτερική και μετανεωτερική της ωφελμιστική και εξουσιαστική νοηματοδότηση. Το δεύτερο καταρρίπτει την παγκοίνως αποδεκτή άποψη ότι το απόφθεγμα «η γνώση είναι δύναμη» (“Knowledge is Power”) θα πρέπει να αποδίδεται στον Francis Bacon, έστω κι αν αυτός εννοούσε τη δύναμη στο πλαίσιο της εμπειριστικής, ωφελμιστικής του φιλοσοφίας. Η μεταλλαγή, μετάπτωση ουσιαστικά, των σωκρατικών αρχών «αρετή είναι η γνώση»²⁶ και «η γνώση είναι δύναμη», στο βακωνικό απόφθεγμα «η γνώση είναι δύναμη» – που λανθασμένα, όπως σημειώθηκε, αποδίδεται στον Fr. Bacon αλλά και δίνει στη «δύναμη» μια εντελώς διαφορετική, ωφελμιστική και εξουσιαστική σημασία, από ό,τι η αντίστοιχη σωκρατική έννοια – είναι ακόμη μία χαρακτηριστική περίπτωση αλλοίωσης του πολιτιστικού και πολιτισμικού «παραδείγματος» καθώς μεταβαίνουμε από την αρχαιοελληνική κλασική αρχαιότητα στη νεωτερική και τη μετανεωτερική εποχή.

Το ερώτημα, κατά πόσο η γενικότερη ριζική αλλαγή «παραδείγματος» από την κλασική στη σύγχρονη εποχή θα μπορούσε να θεωρηθεί έστω και μία εκ των σημαντικών γενεσιουργών αιτιών της σύνολης, πολυσχιδούς κρίσης που σήμερα βιώνει η ανθρωπότητα – κατά την ιστορική της πορεία που επί αιώνες έχει ποικιλοτρόπως καθοριστεί από το νεωτερικό και μετανεωτερικό πνεύμα του αποκαλούμενου Δυτικοευρωπαϊκού πολιτισμού – είναι σίγουρα προς διερεύνηση.

4. Τελικές παρατηρήσεις

Η παρούσα εργασία επεδίωξε να καταδείξει τη ριζική αλλαγή «παραδείγματος» που έχει συντελεστεί από την εποχή της κλασικής αρχαιότητας – και

²⁵ Πβ. Πλάτωνος, *Πολιτεία*, ό.π. (477d 6 – 478d 10).

²⁶ Πβ. Πλάτωνος, *Πρωταγόρας*. Από τα αρκετά σχετικά χωρία, παρατίθεται εδώ, παραδειγματικά, η έμμεση αναφορά «*εἰ μὲν γὰρ ἄλλο τι ἦν ἢ ἐπιστήμη ἢ ἀρετή, ὥσπερ Πρωταγόρας ἐπεχείρει λέγειν, σαφῶς οὐκ ἂν ἦν διδακτόν*» (361d4-6). Βλ. επίσης, W. K. C. Guthrie, *Ο Σωκράτης*. Ο. π., σ. 185-187.

τους γονιμοποιημένους από αυτή χρόνους του βυζαντινού πολιτισμού και της Αναγέννησης – στη νεωτερική και τη μετανεωτερική εποχή, και ιδιαίτερα την εποχή μετά τη δεκαετία του 1980. Στη βάση μιας παράθεσης και κριτικής συζήτησης συγκεκριμένων καταστατικών εννοιών και αρχών της αρχαιοελληνικής κλασικής γνωσιολογίας, αρετολογίας και πολιτικής φιλοσοφίας υποστηρίζεται ότι αυτή η αλλαγή «παραδείγματος» οφείλεται κατά βάση σε μία συνολικά λανθασμένη πρόσληψη και ερμηνεία, από τη νεωτερική και τη σύγχρονη σκέψη, των καταστατικών αρχών και εννοιών της αρχαιοελληνικής, κλασικής φιλοσοφίας. Στην περίπτωση αυτή, ο νεωτερικός όπως και ο σύγχρονος μετανεωτερικός λόγος έχουν θετικιστικά και τεχνοκρατικά, ωφελμιστικά και πραγματιστικά αλλοιώσει, παρερμηνεύσει, ή και αντιγράψει, συνειδητά ή ασύνειδα, τον αρχαιοελληνικό λόγο, προβάλλοντας μια κοσμοθεώρηση και έναν τρόπο ζωής και απόκτησης της ευτυχίας που βρίσκονται στον αντίποδα βασικών εννοιών, αρχών και στοχοθεσιών του κλασικού αρχαιοελληνικού «παραδείγματος». Υπό αυτές τις συνθήκες, η νεωτερική και μετανεωτερική ιδεολογία προτάσσει συγχρόνως – σε αντίθεση με την αρχαιοελληνική κλασική κοσμοαντίληψη – ένα πλήρως αντεστραμμένο κοινωνικοπολιτικό, οικονομικό και αξιακό πλαίσιο, στο οποίο αναδεικνύονται, ως σημαντικές ηθικές και κοινωνικοπολιτικές αρετές, ο θετικισμός και η τεχνοκρατία, ο ατομικισμός και ο εγωισμός, ο ωφελμισμός και ο σχετικιστικός πραγματισμός, η ανθρωπίνη αναισθησία και απανθρωπιά, η απληστία, ή η τάση για ανταγωνισμό και επιθετικότητα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αριστοτέλους, *Ηθικά Νικομάχεια*. Εισ. – μτφρ. – σχόλ. Φιλολογική Ομάδα Κάκτου, επιμ. Β. Μανδηλαρά., εποπ. Η. Π. Νικολούδη, Αθήνα: Κάκτος, 1993.
- Αριστοτέλους, *Πολιτικά*, βιβλία Γ, Ε και Θ. Εισ. – μτφρ. – σχόλ. Φιλολογική Ομάδα Κάκτου, Αθήνα: Κάκτος, 1993.
- Βουδούρη, Κ. (ed.), *Η ηθική φιλοσοφία των Ελλήνων*. Αθήνα, 1996.
- Butterfield, H., *Η καταγωγή της σύγχρονης επιστήμης (1300-1800)*. Μτφρ. Ιορδάνη Αρζόγλου, Αντώνης Χριστοδουλίδης, Γ΄ Έκδοση, Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., 1994, σ. 178.
- Δραγούμη, Φ., *Η ηθική πίσω από την κρίση*, Αθήνα: Άγρα, 2013, σ. 96.
- Driver, J., *Ηθική Φιλοσοφία. Οι βασικές της αρχές*. Μτφρ. – σχόλ. & επιστ. Επιμέλεια Ι. Ν. Μαρκόπουλου, Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 2010.
- Guthrie, W.K.C. *Ο Σωκράτης*. Μτφρ. Τάσος Νικολαΐδης, Β΄ Έκδοση, Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ.

- Νεχαμά, Α., *Η τέχνη του βίου: Στοχασμοί από τον Πλάτωνα στον Φουκώ*. Μτφρ. Βαρβάρας Σπυροπούλου, επιμ. Στέλιου Βιρβιδάκη, Αθήνα: Νεφέλη, 2001.
- Πλάτωνος, *Απολογία Σωκράτους*. Μτφρ. Ηλέκτρα Ανδρεάδη, Αθήνα: Κάκτος 1991.
- Πλάτωνος, *Πρωταγόρας*. Εισ. - μτφρ. - σχόλ. Ορέστη Πεردικίδη, επιμ. Β. Μανδηλαρά, Αθήνα: Κάκτος, 1993.
- Πλάτωνος, *Πολιτεία*. Εισ. σημείωμα - μτφρ. - ερμ. σημειώματα Ν. Μ. Σκουτερόπουλου, Γ΄ Έκδοση, Αθήνα: ΠΟΛΙΣ, 2006.
- Sandel, M. J., *Δικαιοσύνη. Τι είναι το σωστό*; Μτφρ. Αλέξανδρου Κιουπκολή, Β΄ Έκδοση, Αθήνα: ΠΟΛΙΣ, 2011.
- Taylor, A. E., *Πλάτων, Ο άνθρωπος και το έργο του*. Μτφρ. Ιορδάνη Αρζόγλου, Β΄ Έκδοση, Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., 1992.
- Windelband, W.-Heimssoeth, H., *Εγχειρίδιο ιστορίας της φιλοσοφίας*, Α΄ Τόμος. Μτφρ. Ν. Μ. Σκουτερόπουλου, Γ΄ Έκδοση, Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., 1991.
- Windelband, W.-Heimssoeth, H., *Εγχειρίδιο ιστορίας της φιλοσοφίας*, Β΄ Τόμος. Μτφρ. Ν. Μ. Σκουτερόπουλου, Γ΄ Έκδοση, Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., 1995.

ΔΡ ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΗΣ ΤΕΧΝΟΕΠΙΣΤΗΜΗΣ
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

※ Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ είναι επιστημονικό σωματείο χωρίς κερδοσκοπικούς σκοπούς. Αποβλέπει στη συνένωση των ελληνικών φιλοσοφικών δυνάμεων και στην καλλιέργεια και στην προβολή της φιλοσοφίας στον ελληνικό και στο διεθνή χώρο. Ως τακτικά μέλη της Ελληνικής Φιλοσοφικής Εταιρείας γίνονται δεκτοί Έλληνες που έχουν Διδακτορικό Δίπλωμα και επιδίδονται στον φιλοσοφικό στοχασμό και γενικότερα εκδηλώνουν έμπρακτο ενδιαφέρον για τη φιλοσοφία. Η εγγραφή νέων μελών γίνεται ύστερα από υποβολή αίτησης του ενδιαφερομένου, με πρόταση του Διοικητικού Συμβουλίου της Ελληνικής Φιλοσοφικής Εταιρείας και μετά από σχετική έγκριση της Γενικής Συνέλευσης των μελών της.

※ Η Ελληνική Φιλοσοφική Επιθεώρηση είναι το επιστημονικό περιοδικό της Ελληνικής Φιλοσοφικής Εταιρείας. Εκδίδεται τρεις (3) φορές το χρόνο, αδιάλειπτα από το 1984. Αποτελεί το αρχαιότερο και το πιο σημαντικό φιλοσοφικό περιοδικό της Ελλάδος. Απευθύνεται προς όλους ερευνητές και στοχαστές, είτε αυτοί ζουν στην Ελλάδα ή αυτοί διαμένουν στο εξωτερικό. Η προσπάθεια της είναι ενωτική και οι ορίζοντές της ανοιχτοί. Αγκαλιάζει ισότιμα όλα τα φιλοσοφικά ρεύματα και κινήματα και προωθεί δημοσιεύσεις στους κλάδους της φιλοσοφίας των ανθρωπιστικών και των κοινωνικών επιστημών. Πιστή στις αρχές του πνευματικού πλουραλισμού, που υπαγορεύονται από το ίδιο το Καταστατικό της Εταιρείας, η έκδοση έχει ως στόχο τη συνένωση όλων των ελληνικών φιλοσοφικών δυνάμεων και ταυτόχρονα την καλλιέργεια και την προβολή της ελληνικής φιλοσοφίας στην Ελλάδα και στο εξωτερικό. Εδώ και 40 χρόνια η Ελληνική Φιλοσοφική Επιθεώρηση αποτελεί τη γνήσια έκφραση του ζωντανού ελληνικού φιλοσοφικού στοχασμού.

Δημοσιεύσεις

Το περιοδικό δέχεται επιστημονικές δημοσιεύσεις, δοκίμια, ερευνητικά σημειώματα και πορίσματα, βιβλιοκρισίες και άλλα έργα. Η επιστημονική δημοσίευση υπόκειται σε διπλή ανώνυμη κρίση από ειδικούς (double blind peer review).

Οδηγίες για τους συγγραφείς

Η κύρια γλώσσα του Περιοδικού είναι η Ελληνική. Το Περιοδικό δέχεται επίσης σημαίνουσες επιστημονικές δημοσιεύσεις στην αγγλική και στη γαλλική γλώσσα. Όλα τα έργα πρέπει να είναι πρωτότυπα. Την ευθύνη της γλωσσικής μορφής και του περιεχομένου των κειμένων έχουν αποκλειστικά και μόνο οι συγγραφείς. Όλες οι εργασίες πρέπει να αποστέλλονται μέσω ηλεκτρονικής αλληλογραφίας (email) στη Γραμματεία του Περιοδικού.

Χρεώσεις

Αξία συνδρομής: Ελλάδα €30 ευρώ, ΕΕ €40 ευρώ, εκτός ΕΕ €50 ευρώ, οργανισμοί €50 ευρώ. Δημοσίευση έργων μόνο με DOI €70 ευρώ και αξιολογημένης επιστημονικής εργασίας με DOI €150 ευρώ.

Πνευματική ιδιοκτησία

Οι δημοσιευμένες επιστημονικές εργασίες, καθώς και άλλα έργα για τα οποία έχει εκδοθεί DOI, διαθέτουν άδεια Creative Commons. Η πνευματική ιδιοκτησία για τις λοιπές δημοσιεύσεις (το © Copyright) ανήκει στην Ελληνική Φιλοσοφική Επιθεώρηση.

Δεοντολογία της έρευνας

Το περιοδικό λαμβάνει όλα τα εύλογα μέτρα για να εντοπίσει και να αποτρέψει τη δημοσίευση έργων για τις οποίες έχει διαπιστωθεί παράτυπη συμπεριφορά.

Διεύθυνση

Καθηγητής Κωνσταντίνος Βουδούρης

Διευθυντής συντάξεως της ΕΦΕ

Σιμωνίδου 5, 17456 Άλιμος, Ελλάς.

Ηλεκτρονική επικοινωνία της ΕΦΕ και του Περιοδικού: info@philosophia.org.gr

ιστότοπος: www.philosophia.org.gr

DOI: 10.57587/GPR

Αναλυτικά οι λεπτομέρειες στην ιστοσελίδα: www.philosophia.org.gr